

Oceny i omówienia

Karol Janoś, Agata Kałabunowska, Jadwiga Kiwerska, Tomasz Morozowski (red.): *Interesy – wartości – kompromisy. Polityka zagraniczna Niemiec w erze Angeli Merkel*, Wydawnictwo Instytutu Zachodniego, Poznań 2022, 445 ss.

Gdy Angela Merkel ustępowała ze stanowiska kanclerza federalnego, powszechne było w Europie poczucie końca pewnej epoki. 16 lat rządów kanclerz Merkel odcisnęło swoje piętno na Niemczech i Europie, a sposób prowadzenia przez nią polityki doczekał się nawet określenia *merkelizmu*. Ten styl uprawiania polityki, pozostający w bardzo niemieckim duchu za sprawą elementów takich jak powściągliwość czy skłonność do multilateralizmu, charakteryzował się trafnie wyodrębnionymi w tytule recenzowanej pracy, atrybutami konstytutywnymi: realizowaniem interesów, podkreślaniem wartości i dążeniem do kompromisu. Te cechy polityki zagranicznej Niemiec pozwoliły na wzmocnienie pozycji na arenie międzynarodowej, a zarazem przysporzyły im w ostatnim czasie wielu krytyków, bowiem w toku realizacji interesów obiektem kompromisu bywały także wspomniane wartości.

Naprzeciw uzasadnionej potrzebie dokonania bilansu polityki zagranicznej RFN w dobie rządów kanclerz Merkel wyszło wydawnictwo Instytutu Zachodniego publikując recenzowaną pracę zbiorową. Grono naukowców zaangażowanych w jej tworzenie obfituje w badaczy mogących się poszczycić bogatym dorobkiem w badaniach niemcoznawczych, europeistycznych i z zakresu stosunków międzynarodowych. Za sprawą tego czytelnik otrzymał opracowanie na wysokim poziomie. Obszerna monografia mieści w sobie opis polityki zagranicznej RFN osadzony w szerokim kontekście europejskim i międzynarodowym. Formułowane przez twórców tezy i dokonywane obserwacje są trafne i odzwierciedlają ich wysoki profesjonalizm i drobiazgowość znanostwa badanej materii. Dokonana kwerenda źródłowa była rzetelna i skrupulatna, zebrana bibliografia jest bogata, obfituje w tytuły krajowe, jak i zagraniczne: anglojęzyczne i niemieckojęzyczne. W tekście nie brak odniesień do dokumentów źródłowych, artykułów prasowych i przemówień polityków.

Książka składa się z wstępu, 11 rozdziałów, podsumowania, wyboru bibliografii, not biograficznych o autorach i streszczenia w języku angielskim. Struktura pracy jest przejrzysta, a rozplanowanie treści logiczne i uzasadnione.

We wstępie autorzy postawili sobie za zadanie zbadanie, jak czynniki zawarte w tytule opracowania i będące w centrum zainteresowania kanclerz Merkel – interesy i wartości, wpływały na kształt polityki zagranicznej Niemiec w badanym okresie i czy górowało w tej polityce dążenie do realizacji narodowych dążeń RFN, czy do kompromisu z partnerami. Autorzy uznali też za swój cel badawczy zmierzenie wpływu Republiki Federalnej na otoczenie międzynarodowe, w szczególności na UE oraz odpowiedź na pytanie czy zaangażowanie Niemiec na arenie międzynarodowej odpowiadało potrzebom i oczekiwaniom innych podmiotów stosunków międzynarodowych oraz potencjałowi samej RFN.

W rozdziale pierwszym Janusz Józef Węc opisał wkład RFN w reformy ustrojowe UE i strefy euro. By zarysować szerszy kontekst historyczny reformy zwieńczonej traktatem li-

zbońskim z 2007 r., autor opisał klęskę forsowanego jeszcze za rządów Gerharda Schrödera projektu konstytucji dla Europy. Następnie prześledził ewolucję stanowiska Niemiec wobec tego dokumentu, jaka dokonała się pod rządami Angeli Merkel i zakończyła zarzuceniem konstytucji, by w jej miejsce opracować i doprowadzić do przyjęcia traktatu reformującego, który zawarł 90% jej postanowień. Dalej autor nakreślił wpływ Niemiec na reformę strefy euro, która była odpowiedzią na jej kryzys zadłużeniowy. J. J. Węc w swoim opracowaniu zwraca uwagę na to, że do kryzysu zadłużeniowego strefy euro z lat 2010-2018, w którego zażegnaniu RFN odgrywała pierwszorzędną rolę, Niemcy częściowo same się przyczyniły, pozwalając swoim bankom na udzielanie ryzykownych kredytów państwom i społeczeństwom południowej Europy i utrzymując nadwyżkę w bilansie obrotów bieżących naruszającą finansową stabilność eurostrefy. Słusznie też zauważa, że dzięki reformie traktatowej RFN zyskała większy wpływ na decyzje Rady UE i Rady Europejskiej.

W rozdziale drugim Karol Janoś opisuje jak RFN dążyła do pogłębienia integracji europejskiej za pomocą rozwijania Wspólnej polityki zagranicznej i bezpieczeństwa oraz Wspólnej polityki bezpieczeństwa i obrony. RFN starała się inicjatywami współpracy w dziedzinach polityki zagranicznej i obronnej zdynamizować współpracę europejską w okresie dla niej kryzysowym – po odejściu z Unii Wielkiej Brytanii.

Agata Kałabunowska poświęciła trzeci rozdział polityce migracyjnej rządów Angeli Merkel. Duża część jej studium dotyczy kryzysu migracyjnego lat 2015-2016, który pogłębiony został przez decyzje kanclerz Merkel związane z tzw. polityką otwartych drzwi i którego ciężar zażegnania spadł w dużej mierze na RFN. Autorka relacjonuje wpływ sprzeciwu europejskich partnerów na ewolucję niemieckiej koncepcji rozwiązania kryzysu. Berlin zrezygnował z relokacji migrantów opartej na solidarności państw członkowskich na korzyść rozwiązania kwestii migracji za pomocą porozumienia z Turcją. Rozdział zawiera także opis ewolucji wewnętrznej polityki RFN wobec osiadłych w niej migrantów.

Rozdział czwarty napisany przez Beatę Molo porusza tematy niemieckiej polityki energetycznej i klimatycznej. Obie te sfery pozostawały silnie ze sobą związane, zwłaszcza za rządów Angeli Merkel stawiającej sprawy ochrony klimatu wysoko w swojej agendzie. Autorka ukazuje kierunek niemieckiej transformacji energetycznej i rolę Niemiec jako jednego z globalnych liderów inicjatywy na rzecz ochrony klimatu. Podobnie jak w innych dziedzinach, na polu polityki klimatycznej z wartościami przeplatały się interesy (zapewnienie energochłonnemu przemysłowi wystarczających zasobów energii, eksport niemieckich technologii OZE), co autorka również odnotowuje. Zwraca także uwagę, że wydarzenia w otoczeniu międzynarodowym przyczyniały się do zmian w niemieckiej wizji zielonej transformacji.

Następnie Jadwiga Kiwerska omawia relacje transatlantyckie Niemiec pod rządami Angeli Merkel. Autorka opisuje, że na przestrzeni lat, wraz ze zmieniającymi się za oceanem prezydentami, zmieniała się rola i pozycja RFN w relacjach z USA i jaki był w tym udział wywodzącej się z obozu chadeckiego kanclerz, która jeszcze w kampanii wyborczej w 2005 r. deklarowała wolę powrotu do „adenauerowskiego paradygmatu polityki (...) unikania wyboru między Paryżem, a Waszyngtonem”. J. Kiwerska przedstawia odbudowę przez kanclerz nadwątlonych za rządów jej poprzednika relacji z USA pod rządami Geорга Busha, mimo tego, że realizowana przez niego koncepcja unilateralnych, często agresywnych działań na arenie międzynarodowej w istotny sposób odbiegała od promowanej przez nią koncepcji multilateralnego współdziałania opartego na *Zivilmacht*. Autorka opisała dalszą aprecjację Berlina w relacjach z Waszyngtonem za rządów Baracka Obamy oraz kryzys, w jakim pograżyły się stosunki amerykańsko-niemieckie za prezydentury Donalda Trumpa, gdy kładły się na nich cieniem niesnaski wokół *burden-sharing* i osobista niechęć prezydenta-biznesmena do kanc-

lerz Merkel. Następnie autorka przedstawiła działania Joe Bidena, aby stosunki na linii Waszyngton-Berlin zaczęły odzyskiwać dawną rangę.

Joanna Dobosz-Dobrowolska w rozdziale szóstym przeanalizowała działalność Niemiec na forum ONZ konkludując, że w okresie rządów kanclerz Merkel RFN wydatnie zwiększyła swoją pozycję w łonie Organizacji. Awansowała z roli państwa „o średnim znaczeniu” do roli globalnego lidera samodzielnie podejmującego inicjatywy, czemu sprzyjała skłonność Niemiec do działań o charakterze multilateralnym, szczególnie istotna, gdy w czasach prezydentury Donalda Trumpa nadwątlona została pozycja Ameryki jako globalnego lidera.

Ciekawą lekturą jest rozdział napisany przez Bogdana Koszela o relacjach francusko-niemieckich w czasach rządów Angeli Merkel i ich implikacjach dla UE. Autor bada problem francusko-niemieckiego tandemu i jego wpływ na wypracowywanie odpowiedzi Unii na liczne kryzysy lat 2005-2021. Przedstawił czym różniły się zdania obu partnerów w kluczowych dla UE w kwestiach: wyjścia z kryzysu konstytucyjnego, pomocy państwom dotkniętym kryzysem zadłużeniowym i reformy eurostrefy oraz utworzenia Unii dwóch prędkości. Opisuje dążenia Francji i Niemiec do zażegnania konfliktu w Ukrainie przez rozmowy w formacie normandzkim, jak Paryż wspierał Berlin w kryzysie migracyjnym, jak na „cios dla Europy”, jakim był Brexit, postanowiły odpowiedzieć obie stolice wzmożeniem współpracy i zacieśnieniem integracji europejskiej. Wywód wzbogacony jest nawiązaniami do artykułów prasowych z najpoczytniejszych europejskich tytułów i opisami wydarzeń z otoczenia międzynarodowego, co pozwala czytelnikowi lepiej rozumieć kontekst prezentowanych wydarzeń. Z lektury wyłania się obraz UE, na którą współpraca francusko-niemiecka wywiera istotny wpływ, ale w ramach tej współpracy, mimo deklarowanego równorzędnego partnerstwa, dominującą rolę odgrywają silniejsze Niemcy.

Rozdział Krzysztofa Malinowskiego dotyczący stosunków kierowanej przez kanclerz Merkel RFN z Polską, daje wgląd we współpracę na linii Warszawa-Berlin, na której kształt wpływały zmieniające się nad Wisłą rządy, odbiegające od siebie znacznie poglądami oraz dynamika wydarzeń w otoczeniu międzynarodowym, w szczególności w UE. Autor przedstawia protokół rozbieżności między władzami polskimi a niemieckimi, spór o system ważenia głosów w UE, kontrowersje wokół różnych wizji relacji ze Wschodem, polemiki wokół polityki energetycznej, migracyjnej, *Nord Stream* i naruszania przez Polskę praworządności. Tekst ukazuje, że w realizowaniu strategicznych wizji Berlina, w których Polska odgrywała jako największe państwo regionu poczesną rolę, pomagała powściągliwość i skłonność do kompromisu kanclerz Merkel, która przy tym nie rezygnowała z realizowania niemieckich interesów.

Michał M. Kosman rozpoczął w studium o stosunkach niemiecko-rosyjskich od zarysowania szerokiego, sięgającego XV w. kontekstu historycznego. Opisywał przesłanki, jakie wpłynęły na wytworzenie strategicznego partnerstwa między RFN a Rosją na początku XXI w. Dokonana przez autora analiza współpracy energetycznej między Niemcami a Rosją wraz z pogłębionym omówieniem kwestii gazociągów *Nord Stream* umożliwia czytelnikowi lepsze zrozumienie genezy i natury strukturalnego uzależnienia Niemiec i Europy od rosyjskiego surowca. M. M. Kosman opisuje postawę Niemiec wobec aneksji Krymu i wojny w Donbasie, przedstawia stosunek kanclerz Merkel do ustanowienia sankcji, mimo oporów klasy politycznej i świata biznesu. Autor zwraca uwagę na systematyczne pogarszanie się relacji na linii Berlin-Moskwa dynamizowane kolejnymi kryzysami wywoływanymi przez Kreml, począwszy od agresji na Gruzję, skończywszy na otruciu rosyjskiego opozycjonisty Aleksieja Nawalnego. Słusznie konstatuje, że polityka kanclerz Merkel wobec Rosji opierała się na balansowaniu między wartościami a interesami.

Jakób Wódka przeanalizował relacje rządzonej przez Angelę Merkel RFN z Turcją pod rządami Recepta Tayyipa Erdoğana. Autor badał wpływ procesów zachodzących w UE

i w Turcji na relacje bilateralne Ankary i Berlina. Opisał przemiany Turcji, w ostatnim dwudziestolecu, od państwa aspirującego do UE do dążącego do „strategicznej autonomii” reżimu autorytarnego. Istotna część wywodu poświęcona jest kryzysowi migracyjnemu. Omawiając wysiłki kanclerz Merkel na rzecz zawarcia z Ankarą porozumienia, które zatrzymać miało napływ migrantów do Europy, przede wszystkim do Niemiec, autor zauważa, że współczesne relacje RFN i całego Zachodu z Turcją mają charakter transakcyjny. Rozdział zamyka trafnym stwierdzeniem, że relacjom turecko-niemieckim nadawały ton trzy kryzysy: kryzys tureckiej demokracji i „dezatlantyzacja” jej polityki zagranicznej, kryzys negocjacji akcesyjnych i napięcie w relacjach z UE oraz kryzys migracyjny.

Rozdział Tomasza Morozowskiego o polityce rządów A. Merkel wobec Chińskiej Republiki Ludowej traktuje o budowaniu relacji między Pekinem a Berlinem w latach 2005-2021, gdy dokonywał się wzrost pozycji Chin na arenie międzynarodowej. W cieniu błyskawicznie rosnącej wymiany handlowej do zdominowanej przez aspekty gospodarcze niemieckiej polityki wobec ChRL próbowano włączyć komponent aksjologiczny – prawa człowieka, który jednak ostatecznie ze względów pragmatycznych zmarginalizowano, by szukać wspólnych korzyści ekonomicznych. Pod wpływem coraz ekspansywniejszej polityki zagranicznej Pekinu i posunięć takich jak przejmowanie niemieckich przedsiębiorstw o strategicznym znaczeniu, zmieniła się percepcja Chin – od strategicznego partnera do systemowego rywala.

Pracę wieńczy podsumowanie, w którym autorzy potwierdzają, że międzynarodowa pozycja Niemiec w badanym okresie wzrosła. Konstytutywne dla *merkelizmu* cechy prowadzenia polityki, jak łączenie interesów z wartościami oraz skłonność do kompromisu nadawały ton aktywności RFN na arenie światowej i europejskiej oraz umożliwiły jej pełnienie roli faktycznego lidera UE. Autorzy nie stronią od zauważania błędów w polityce kanclerz, wśród których wyróżniają jej stosunek do Rosji. Kończą konkluzją, że nie sposób ocenić jednoznacznie dorobku Angeli Merkel, jednak bez wątplenia jej polityka doprowadziła do wzmocnienia pozycji Niemiec na arenie międzynarodowej.

Podsumowując, należy przyznać, że autorzy dostarczają bogatą, rzetelną monografię, w której wielowątkowa narracja w sposób syntetyczny zaznajamia czytelnika z węzłowymi problemami polityki zagranicznej RFN ery rządów Angeli Merkel. Książka zapewne spotka się z przychylnym odbiorem czytelników i środowiska naukowego.

Filip Brust